

43. Searle J. R. Conversation / John R. Searle. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company. – P. 7–29.
44. Stubbs M. Discourse Analysis : The Sociolinguistic Analysis of Natural Language. – Oxford, 1983.

ТИПИ СИНЕСТЕТИЧНИХ ТРОПІВ В АНГЛІЙСЬКОМУ Й УКРАЇНСЬКОМУ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

МЕЛЬКО Х. Б.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Сучасні лінгвістичні дослідження розглядають мовні одиниці з урахуванням того, які структури людського знання вони репрезентують, які ментальні процеси покладено в основу мовної номінації, а також вибуху лінгвокогнітивного зацікавлення тропами. Звернення до проблеми образної структури художнього тексту видається актуальним і своєчасним з огляду на пошук інтересу до художніх текстів [2, с. 69]. Зміна лінгвістичної парадигми потребує нового погляду на природу художнього образу, нового підходу до опису його структури.

Характерною рисою останніх досліджень у галузі лінгвістики є розгляд мовних явищ у тісному зв'язку з пізнанням об'єктивної дійсності, свідомістю та мисленням. Образ як категорія свідомості взаємодіє з реальним світом, людиною як суб'єктом пізнання дійсності та мовою як способом пізнання і засобом реалізації когнітивних процесів [2, с. 69]. Одним із таких засобів виступає явище синестезії, яке стрімко входить у вживання.

На вербальному рівні синестезія представлена синестетичним тропом. *Під синестетичним тропом* розуміємо мовний зворот, вжитий у переносному значенні для вираження асоціацій між різними видами відчуттів. Його особливість полягає в тому, що лексема, яка належить до одного лексико-семантичного мікрополя ВІДЧУТТЯ, уживається на позначення сенсорного образу, який належить до іншого мікрополя ВІДЧУТТЯ [16, с. 22]. У синестетичному тропі можуть бути задіяні лексеми різних мікрополів лексико-семантичного поля ВІДЧУТТЯ. Відповідно до п'яти видів зовнішнього чуттєвого сприйняття людини в лексико-семантичному полі ВІДЧУТТЯ О. В. Волошина виокремлює п'ять мікрополів: ЗІР, СЛУХ, ДОТИК, СМАК, НЮХ [3, с. 8]. Установлено, що лексико-семантичне поле складається з ядра та периферії [126]. До ядерних відносять лексичні одиниці, що позначають якість об'єкта сприйняття, який безпосередньо розпізнається органами чуття людини, а до периферії – лексеми, у яких чуттєвосприймає ознака виражається опосередковано, тобто через її носія. Синестетичні тропи в художніх творах сприймаються й адекватно оцінюються читачем [12, с. 67], тобто передбачають прототипові прочитання. Зумовлено це тим, що під час читання чи аналізу літературних творів читач використовує ті ж самі аналогові процеси мислення, які уможливають конструювання метафор, що й митці під час їх творення [15, р. 253-281], проте загальна значущість синестезії не передбачає синхронності інтерпретації, оскільки тут задіяні можливі процеси асоціювання.

Отже, мета статті – встановити типологію синестетичних тропів в англійському та українському постмодерністському художньому дискурсі.

Зазначена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) розкрити особливості синестетичних тропів в зіставлюваних дискурсах; 2) виявити спільні та відмінні типи синестетичних тропів.

Під час аналізу й інтерпретації синестетичних тропів виникає необхідність урахувати контекстуальну мінливість емоційно-семантичних оцінок зіставлюваних різномодальних явищ, оскільки синестезія може призвести до зміни і появи нових синестетичних зіставлень.

Згідно з класифікацією, запропонованою О. Волошиною, синестетичні тропи поділяють на дві групи [34]:

1) **синестетичний троп з ядрними ознаками корелята**: *“Impatience tapers; she floats through his blood as under his eyelids a salt smell, damp pressure, the sense of her smallness as her body hurries everywhere to his hands, her breathing...”* [13, p. 95]. Так, прикметник *salt* передає солоний смак, який безпосередньо сприймається об'єктом за допомогою смакових рецепторів. *“Далі він утнув свій коронний номер, тобто зробив пісне обличчя і застигнув”* [8, с. 78]. Скажімо, конотативне значення синестетичного епітета *“пісне обличчя”* реалізовано завдяки первісному значенню ад'єктива *“пісний”*, *“тримати міцно, держатися стійко”*. Аналізована лексема запозичена з давньоверхньонімецької мови (двн. *fasto* *“піст”*, *fasta* *“тс.”*), споріднена з дієслівними формами двн. *fastēn*, гот. *(ga)fastan*, д.-англ. *fæstan*), а також з двн., днн. *festi* *“міцний, твердий; стійкий, сталий”*, тобто відображено рису характеру людини *“врівноваженість, стриманість”* [4, с. 456];

2) **синестетичний троп з периферійними ознаками корелята**: *“The room smells coldly kept”* [14, p. 131]. Прислівник *“coldly”* ужито для відтворення холодних та непривітних людських стосунків, які репрезентовані в образі холодної кімнати. *“Гіркота мого тодішнього існування вимагала якогось виходу”* [9, с. 50]. Іменник *гіркота*, реалізуючи своє переносне значення, відображає несприятливі умови існування людини.

Характеристика синестетичних тропів на основі класифікації, запропонованої І. Редькою [7, с. 294], дає підстави поділити їх на два типи: *синестетичний троп з уподібненням семантики складових лексем (простий та ускладнений відношеннями наслідування)* та *синестетичний троп із синтаксичним зміщенням складових лексем*:

1) **синестетичний троп з уподібненням семантики складових лексем (простий та ускладнений відношеннями наслідування)**: *Він випустив цівку диму й тримав багатозначну паузу, з його холодних очей струменіли тривожні імпульси* [9, с. 66]. Синестетичний епітет *“холодних очей”* виникає в результаті уподібнення характеристик погляду людини (візуальний образ) до прохолоди (температурно-дотиковий образ) Такий вид синестетичного тропу називається *простим*, оскільки в ньому є лише одна асоціативна ознака. *“A sharp vanilla cookie”* [14, p. 139]. *“У художньому вислові “sharp vanilla cookie” смаковий образ “cookie” осмислюються автором у термінах дотикових “sharp” та нюхових “vanilla” образів, які опредметнюють його смакові властивості. Позитивні емоції осмислюються як “vanilla”, а негативні (різкий запах) як “sharp”.* Зазначе-

ний вид називається синестетичним тропом з ускладненими відношеннями наслідування;

2) **синестетичний троп із синтаксичним зміщенням складових лексем:** “*The radio’s long floe of music is breaking up in warm-weather reports and farm prices*” [13, p. 43]. Так, синестетичний вираз “*sweet smelling shadows*” формується завдяки лінгвістичній операції заміщення лексем у словосполученні. У наведеному вислові наявні два підрядні словосполучення “*sweet shadows*” (сформоване смаковим відчуттям) та “*smelling shadows*” (сформоване густативним відчуттям). У результаті лексико-синтаксичної операції зміщення у словосполученні прикметника до другого опорного іменника виникає вираз “*sweet smelling shadows*”.

На думку Р. Дірвен, синестетичний вислів характеризує пряме значення для одного відчуття (дотикового) водночас образний характер для іншого відчуття (слухового) [12, p. 85]. Учений наголошує на метафоричній природі синестетичних висловів.

Синестетична метафоризація реалізує наші ідеї про світ і себе через тілесний досвід, пов’язаний зі світом і нашим перебуванням у ньому. Такий досвід обмежений фізичною орієнтацією нашого тіла в просторі та особливостями наших сенсорних органів [15, p. 253]. Особливості сенсорних механізмів, зазначає Н. Д. Арутюнова, та їх взаємодія з психічною діяльністю людини дозволяють зіставляти те, що неможливо зіставити, співвідносити те, що неможливо співвіднести [1, с. 245–358]. Водночас метафора не має семантичних обмежень, оскільки її креативна сила, зазначає В. М. Телія, здатна поєднати те, що на перший погляд видається несумісним [10, с. 183-204]. Вона виступає основним засобом вираження ставлення та оцінки до оточуючого нас світу, однак саме в структурі художнього твору розкривається весь творчий потенціал та семантичне багатство цього явища. Розглядаючи метафоричні переноси, бачимо, що слуховий образ “*pointed voice*” характеризується негативною “*pointed*” конотацією: “*I should have gone to work today,*” he says in a *pointed voice*, as if blaming the old man” [14, p. 57].

Компонентами синестетичної метафори є концепти сенсорних доменів, які містять інформацію про досвід. Синестетичний вираз “*pointed voice*” базується на метафорі, яка представлена двома доменами ДОТИК та СЛУХ. Відбувається осмислення та передача домену СЛУХ через домен ДОТИК. Концептами, що задіяні в синестетичному метафоричному проектуванні, можуть виступати домени, які, по-перше, містять інформацію про екстероцентричні відчуття [16, с. 52] – відчуття, що виникають внаслідок впливу зовнішнього подразника на рецептор і класифікуються на *зорові, слухові, дотикові, нюхові та смакові*. На мовленнєвому рівні вони представлені лексемами, що репрезентують візуальні (*look, погляд*), слухові (*ticks, knock, buzzing, стук, бурчання*), тактильні (*cool, sharp, warm, freeze, touch, голодний, гарячий, гострий*), одоративні (*smell, запах*), смакові (*sweet, stale, salt, солодкий, солоний, гіркий*) відчуття для передачі емоційного стану людини, її особистих якостей. По-друге, компонентами синестетичних конструкцій можуть бути концепти, що несуть інформацію про інтероцептивні відчуття [16, с. 342]. Такі відчуття реєструють стан внутрішніх органів. По-третє, у синестетичному проектуванні можуть бути задіяні концеп-

ти, що містять інформацію про пропріоцентричні відчуття [16, с. 342] – ті, що реєструють положення тіла в просторі та відчуття ваги. На мовленнєвому рівні такі синестезії виражаються синестетичними лексичними одиницями з номіна- тивним значенням відповідного типу відчуття (*важкий стан, легка музика, ва- жкий ритм маршу*).

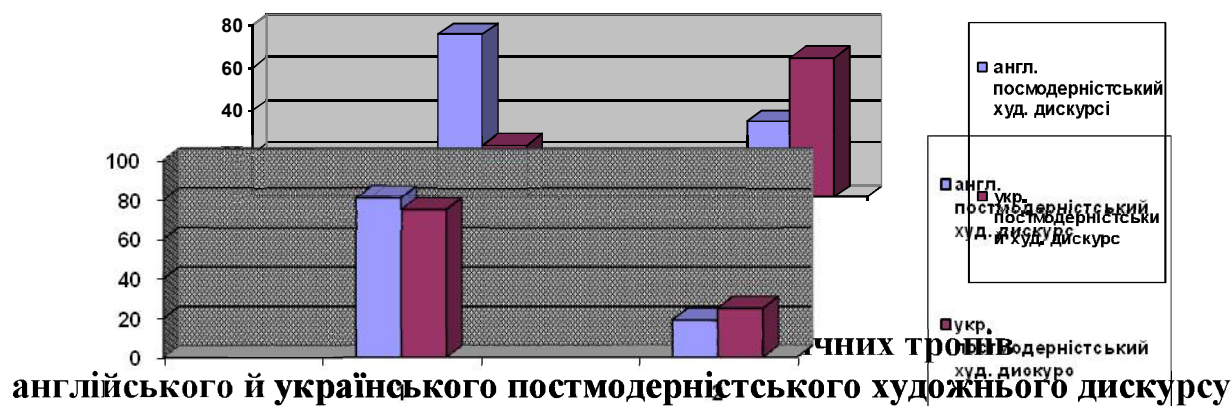
Синестетична метафора “*pointed voice*” містить два компоненти (В > (П) > Р): “В” (*pointed*), вжитий у переносному значенні та “Р” (*voice*), вжитий у прямому значенні. Пряме значення слова “*pointed*” і переносне значення слова “*voice*” тут виключаються з контекстуального поля, внаслідок чого виникає нове значення мовної одиниці: “*різкий голос є неприємний для слухового сприйняття*”.

Розглядаючи стилістичні тропи, варто звернути увагу на *синестетичний оксюморон* – троп, у якому поєднуються два слова з контрастивними значеннями або з антонімічними семами, що розкривають суперечність описуваного [3, с. 138; 10, с.9]. Важливою ознакою такого тропу є те, що порушення лексич- ної сполучуваності в ньому зумовлюється не відсутністю семантичного узго- дження, а контрастивністю [3, с. 138]. У синестетичному оксюмороні поєдну- ються дві вербальні одиниці, що позначають протилежні відчуття.

Синестетичний оксюморон тлумачать як спосіб осмислення предметів, подій або явищ реального й уявного світів через протиставлення їхніх аксіологічно навантажених ознак. Осмислення в такому концептуальному тропі відбувається в межах однієї концептосфери на основі протиставлення діаметрально проти- лежних складників концептуальних доменів [10, с. 12]. Механізмом формуван- ня синестетичного оксюморона є проектування онтологічних властивостей однієї сутності на протилежні онтологічні властивості іншої [3, с. 98].

У синестетичному оксюмороні “*heavy light*” саме онтологічні протилежні властивості *світла* “насичене (густе) / розсіяне (розріджене)” зумовлюють фор- мування цього художнього засобу. Етимологічні розвідки англійського слова “*heavy*”, яке походить від д.-англ. *hefig* “лиходійник, шахрай”, співвідноситься з і.-є. *khabigas – “піднімати, переміщувати” та означає “напружуватися, робити зусилля” [11, р. 357]. Реалізація відбувається на периферії семантичного поля *світло*. При поєднанні таких ознак простежується витіснення додаткового аксі- ологічного значення: “інтенсивне світло є неприємним, важким для зорового сприйняття”.

Досліджуючи реалізацію синестетичних тропів у зіставлюваних дискурсах, ми зафіксували спільні та відмінні особливості їхньої презентації. Синестетичні тропи англійського постмодерністського художнього дискурсу здебільшого представлені ядерними ознаками корелята, на відміну від українського, які ві- дображені на основі периферійних ознак корелята (рис. 1).

Відтак виявлено, що вживання синестетичного тропу з уподібненням семантики складових лексем домінує у зіставлюваних дискурсах (рис. 2.).

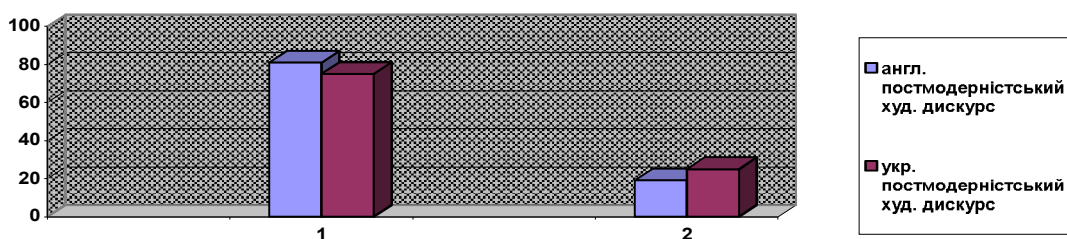

Рис. 2. Синтагматичні типи синестетичних тропів

англійського й українського постмодерністського художнього дискурсу

1. Синестетичний троп з уподібненням семантики складових лексем (простий та ускладнений відношеннями наслідування).

2. Синестетичний троп із синтаксичним зміщенням складових лексем.

Синестетичні поєднання здійснюють перенесення з одного відчуття на інше, яке чимось подібне до першого, наприклад, *світлі звуки, крикливі кольори, м'який колір, різкий звук*. Слово, пов'язане з одним відчуттям, переходить у сферу позначення іншого відчуття, змінюючи свою семантику. Воно набуває емоційно-оцінного забарвлення і виражає насиченість відчуття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. К проблеме функциональных типов лексического значения / Н. Д. Арутюнова // Аспекты семантических исследований. – М. : Наука, 1980. – С. 245-358.
2. Белехова Л. І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії): [монографія] / Лариса Іванівна Белехова. – Херсон : Айлант, 2002. – 368 с.
3. Волошина О. В. Сенсорна лексика як засіб створення художньої образності / О. В. Волошина // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. – К. : ВПЦ “Київський університет, 1999. – С. 171-178.
4. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / Гол. ред. О. С. Мельничук. – К. : Наукова думка, 1983. Т. 1 – 631 с. ; Т. 2 – 1985. – 570 с. ; Т. 3. – 1989. – 552 с.

5. Маріна О. С. Контрактивні тропи і фігури в американській поезії модернізму : лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / О. С. Маріна. – Д., 2005. – 20 с.
6. Никитин М. В. Лексическое значение слова. Структура и комбинаторика / Михаил Васильевич Никитин. – М. : Высш. школа, 1983. – 127 с.
7. Редька І. А. Концептуальна метафора, концептуальна метонімія та концептуальний бленд як основні механізми створення синестетичних троп (на матеріалі американської жіночої поезії середини ХІХ – кінця ХХ ст.) / І. А. Редька // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. пр. – К. : КНУ імені Тараса Шевченка, 2006. – Вип. 10. – С. 294-299.
8. Роздобудько І. Гудзик. – Харків : Фоліо, 2005. – 222 с.
9. Роздобудько І. Дванадцять, або Виховання жінки в умовах, не придатних до життя. – Харків : Фоліо, 2008. – 284 с.
10. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / Вероника Николаевна Телия. – М. : Наука, 1986. – 141 с.
11. The Barnhart Dictionary of Etymology / Ed. by R. K. Barnhart. – N. Y. : The N. W. Wilson Co, 1988. – 1284 с.
12. Dirven R. Metaphor as a basic means of extending the lexicon / R. Dirven // The ubiquity of metaphor. Metaphor in language and thought. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins, 1985. – P. 85-120.
13. Green J. Jemima. – L. : Penguin books, 2005. – 457 p.
14. Green J. Fortune. – L. : Penguin books, 2001. – 634 p.
15. McCaffery L. The metafictional muse : the works of Robert Coover, Donald Barthelme, and William H. Gass / Larry McCaffery. – Pittsburgh : University of Pittsburgh Press, 1982. – 300 p.
16. Turner M. The literary mind / Mark Turner. – N. Y. : Oxford University Press, 1996. – 187 p.

КАТЕГОРІЯ ІРРЕАЛЬНОСТІ В МЕЖАХ АНТРОПОЦЕНТРИЧНОЇ ПАРАДИГМИ (на матеріалі англійської та української мов)

НІКУЛЬШИНА Т. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Ключова ідея мовознавства сьогодні – антропоцентричність, у межах якої відбувається переключення зацікавленості дослідників з об'єктів пізнання на суб'єкт: людина пізнає світ через усвідомлення та сприйняття себе у ньому. Мова досліджується не як іманентна система, яка не залежить від людини, а як засіб, що дозволяє розкрити особливості свідомості й мислення людини.

Актуальність роботи визначається її спрямованістю на дослідження мови у співвідношенні з людиною, її мисленням та світобаченням.

Предмет дослідження становлять лексикографічно зареєстровані іменники англійської та української мов на позначення ірреального.

Мета статті полягає у вивченні семантичних та когнітивних особливостей ірреального. Дослідження поставленої мети реалізується шляхом вирішення таких основних питань: